ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 6, številka 1-2, junij 2002 · ISSN 1408-2969

FILOZOFIJA DAVIDA LEWISA

David Lewis

Resnica v fikciji

prevedla Maja Malec

Citiranje: David Lewis, »Resnica v fikciji«, *Analiza: časopis za kritično misel* 6, št. 1-2 (2002): 55–75.

Prevod. Licenca Creative Commons, ki velja za arhiv revije, za prevode ne velja; pravice izvirnika pripadajo njegovim imetnikom.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

David Lewis
Prevedla Maja Malec

RESNICA V FIKCIJI*

Lahko resnično rečemo, da je Sherlock Holmes živel na Baker Street in da se je rad bahal s svojimi umskimi sposobnostmi, ne moremo pa resnično reči, da je bil vdan družinski človek ali da je pri svojem delu tesno sodeloval s policijo.

Lepo bi bilo, če bi take opise fikcijskih oseb lahko imeli za dobesedne in jim pripisali isto subjektnopredikatno obliko, kot jo pripisujemo paralelnim opisom oseb iz realnega življenja. Potem bi bila neresnična oba stavka – "Holmes nosi svilen cilinder" in "Nixon nosi svilen cilinder", kajti v obeh primerih referent subjektnega pojma – fikcijski Holmes ali realni Nixon, kot se utegne primeriti – nima lastnosti, ki jo izraža predikat, tj. nositi cilinder. Edina razlika med njima bi bila v tem, da imata subjektna pojma "Holmes" in "Nixon" referenta povsem različne vrste: eden fikcijsko osebo, drugi pa resnično osebo iz mesa in krvi.

Ne dvomim, da je obravnava v skladu s temi meinongovskimi smernicami izvedljiva, saj je to uspešno izpeljal že Terence Parsons.[1] Pri tem pa nastopijo težave, ki jih ni enostavno premagati. Prvič, ali ni v določenem pogledu popolnoma smiselno, da *je* tako kot Nixon tudi Holmes resnična oseba iz mesa in krvi? Nekatere zgodbe govorijo o junaštvih superjunakov z drugih planetov, hobitih, požarih in nevihtah, fantastičnih inteligencah in drugih "neosebah". Velika napaka pa bi bila, če bi k njim šteli tudi zgodbe o Holmesu, saj je ta, za razliko od Clarka Kenta in podobnih, samo oseba, tj. človek iz mesa in krvi, bitje, ki sodi v isto kategorijo kot Nixon.

Prav tako moramo upoštevati problem zbora ali skupine. Resnično lahko rečemo, da sira Josepha Porterja, K. C. B., spremlja zbor njegovih sester, sestričen in tet. Da bi bilo to res, mora domena fikcijskih oseb, tako se vsaj zdi, vsebovati ne le sira Josepha, temveč tudi veliko fikcijskih sester, sestričen in tet. Vprašanje pa je, koliko – morda pet ducatov? Ne, kajti ne moremo resnično reči, da zbor šteje natanko pet ducatov. V resnici ne moremo o njegovi velikosti povedati nič natančnega. Ali to pomeni, da imamo fikcijski zbor, ne pa fikcijskih članov tega zbora in zatorej niti števila članov? To ne drži, kajti resnično lahko povemo nekatere stvari o velikosti, saj je bilo, na primer, rečeno, da celo sestre in sestrične brez tet štejemo v ducatih.

---

* Prevedeno po D. Lewis, "Truth jn Fiction", *Philosophical Papers, Vol I*, Oxford University Press, Oxford & New York 1983, str. 261-280. Članek je bil (brez pripisov) prvič objavljen v *American Philosophical Quarterly*, 15 (1978). – op. p.

[1] V "A Prolegomenon to Meinongian Semantics", *Journal of Philosophy* 17 (1974), str. 561-80 in v "A Meinongian Analysis of Fictional Objects", *Grazer Philosophische Studien* 1 (1975), str. 73-86.

Meinongovec ne bi smel predpostavljati, da kvantifikatorji v opisih fikcijskih oseb segajo čez vse stvari, za katere sam misli, da so – se pravi, tako čez fikcijske kot nefikcijske. Najbrž pa mu ne bo enostavno povedati, na kakšen način naj se dosegi kvantifikacije omejijo. Pretehtajmo, če lahko resnično rečemo, da je Holmes inteligentnejši od kogarkoli drugega pred njim in tudi za njim. Gotovo je primerno, da ga primerjamo z nekaterimi fikcijskimi osebami, na primer z Mycroftom in z Watsonom, ne pa spet z drugimi, na primer s Poirotom ali s "Slipstick" Libby. Najbrž je primerno, da ga primerjamo z nekaterimi realnimi osebami, na primer z Newtonom in Darwinom, in ne z drugimi, na primer s Conanom Doylom ali Frankom Ramseyjem. "Inteligentejši od kogarkoli drugega" pomeni nekaj takega kot "inteligentnejši od kogarkoli drugega iz sveta Sherlocka Holmesa". Prebivalci tega "sveta" so deloma vzeti iz fikcijskega in deloma iz nefikcijskega dela meinongovske domene, pri čemer ni noben del v celoti izčrpan.

Nazadnje nam mora meinongovec še pojasniti, zakaj so resnice o fikcijskih osebah (včasih, čeprav ne vedno) odrezane od posledic, ki naj bi iz njih sledile. Resnično lahko rečemo, da je Holmes živel na Baker Street 221B. Povedali so mi,[2] da je edina stavba, ki je bila takrat in je še danes na tem naslovu, banka. Iz tega ne sledi in gotovo ni res, da je Holmes živel v banki.

Pot meinongovca je težavna in sam bom v tem prispevku preučil enostavnejšo alternativo. Opisov fikcijskih oseb ne bomo imeli za dobesedne, temveč jih bomo šteli za okrajšave daljših stavkov, ki se pričenjajo z operatorjem "V taki-in-taki fikciji ...". Taka besedna zveza je intenzionalni operator, ki ga lahko postavimo pred stavek φ in tako tvorimo nov stavek. Potem pa lahko ta uvodni operator zaradi krajšanja opustimo, pri čemer nam ostane stavek, ki se sliši kot prvotni stavek φ, a se od njega razlikuje po smislu.

Potemtakem, če rečem, da se je Holmes rad postavljal, potem boste menili, da sem zatrdil skrajšano različico resničnega stavka "V zgodbah o Sherlocku Holmesu se je Holmes rad postavljal". Osnovni stavek "Holmes se je rad postavljal" sam po sebi – brez eksplicitno prisotnega ali pa molče predpostavljenega predponskega operatorja – lahko prepustimo običajni usodi subjektnopredikatnih stavkov, katerih subjektni pojmi ničesar ne označujejo: taki stavki so avtomatično neresnični ali brez resničnostne vrednosti, pač glede na to, kaj je nekomu ljubše.

Številne stvari, ki bi jih lahko izjavili o Holmesu, so potencialno dvoumne, kajti lahko jih razumemo kot okrajšave za stavke, ki imajo predpono "V zgodbah o Sherlocku Holmesu ..." ali pa tudi ne. Ta dvoumnost se v praksi običajno razreši na podlagi konteksta, vsebine in zdravega razuma. Poglejmo si naslednje stavke:

Holmes je živel na Baker Street.
Holmes je živel bližje postaji Paddington kot pa postaji Waterlloo.
Holmes je bil samo oseba, torej človek iz mesa in krvi.
Holmes je v resnici obstajal.

[2] Prav tako so mi povedali, da na tem naslovu ni nikoli bilo nobene stavbe. Ni pomembno, kaj od tega je res.

Nekdo je na Baker Street 221B živel mnogo let.
Najslavnejši londonski detektiv je leta 1900 užival kokain.

Vsi ti stavki, če jih vzamemo brez predpone, so neresnični, in sicer preprosto zato, ker Holmes ni dejansko obstajal. (Ali pa morda vsaj nekateri med njimi nimajo resničnostne vrednosti.) Če pa jih vzamemo kot okrajšave za stavke s predpono, potem so vsi resnični. In sicer bi najbrž prve tri razumeli na drugi način in so zato dozdevno resnični, ostale pa najbrž na prvi način in so zato dozdevno neresnični. Stavek

Noben detektiv ni nikoli rešil skoraj vseh svojih primerov.

bi najbrž razumeli brez predpone in je zato resničen; bi bil pa neresničen, če bi ga vzeli s predpono. Stavek

Holmes in Watson sta identična.

nedvomno razumemo kot stavek s predpono in je zato neresničen; to ne spodbija sistemov proste logike [*free logic*],[3] ki bi ga šteli za resničnega, če bi ga vzeli kot stavek brez predpone.

(Takoj moram priznati, da nekatere resnice o Holmesu niso okrajšave za stavke s predpono in prav tako niso neresnični zgolj zato, ker "Holmes" ničesar ne označuje. Na primer tile stavki:

Holmes je fikcijska oseba.
Conan Doyle je Holmesa ubil, a ga je kasneje spet oživil.
Holmes ima kultne privržence.
Holmes simbolizira nenehno človekovo prizadevanje po spoznanju resnice.
Holmes za to, da bi dokazal Nixonove prestopke, ne bi potreboval magnetofonskih trakov.
Holmes bi lahko ABC umore rešil hitreje od Poirota.

Na tem mestu nimam kaj povedati o pravilni obravnavi teh stavkov. Če lahko meinongovec opravi z njimi brez posebnih zvijač, potem je to prednost njegovega pristopa pred mojim.)

Dvoumnost postavljanja predpone pred stavke pojasni, zakaj so resnice o fikcijskih osebah včasih odrezane od svojih dozdevnih posledic. Recimo, da imamo argument (z nič ali več premisami), ki je veljaven v modalnem smislu: nemogoče je, da bi bile vse premise resnične, sklep pa neresničen.

$$\frac{\psi_1, \ldots, \psi_n}{\therefore \varphi}$$

Zdi se očitno, da dobimo še en veljaven argument, če pred vsako premiso in sklep prvotnega argumenta enolično postavimo operator "V fikciji *f* ...". Resnica

[3] Na primer, sistem podan v Dana Scott, "Existence and Description in Formal Logic", v *Bertrand Russell*: *Philosopher of the Century*, urednik Ralph Schoenman (London: Allen & Unwin, 1967).

v dani fikciji je zaprta za implikacijo.

V *f*, ψ_1, ..., V *f*, ψ_n

$\therefore \varphi$

Če pa operator "V fikciji *f* ..." postavimo le pred nekatere prvotne premise in ne vse oziroma če le nekatere premise obravnavamo, kot da jim je molče dodana predpona, potem na splošno ne bo sledil niti prvotni sklep φ niti sklep s predpono "V fikciji *f*, φ". V predhodno obravnavanem sklepanju smo imeli dve premisi. Premisa, da je Holmes živel na Baker Street 221B, je resnična samo, če jo vzamemo s predpono. Po drugi strani pa je premisa, da je edina stavba na naslovu Baker Street 221B banka, resnična samo, če jo vzamemo brez predpone. V pripovedih tam namreč ni banka, temveč penzion. Če vzamemo premisi, kot bi ju običajno vzeli, torej na načine, ki storijo, da sta resnični, potem ne sledi niti sklep brez predpone, da je Holmes živel v banki, niti sklep s predpono, da v pripovedih živi v banki. Če vzamemo obe premisi brez predpone, potem sledi sklep brez predpone, vendar pa je prva premisa napačna. In če vzamemo obe premisi, kot da imata predpono, potem sledi sklep s predpono, vendar pa je druga premisa neresnična.[4]

Preostalo nam je še, da ugotovimo, kaj lahko povemo o analizi operatorja "V taki-in-taki fikciji ...". Omenil sem že, da je resnica v dani fikciji zaprta za implikacijo. Takšno zaprtje je znak operatorja relativne nujnosti, torej intenzionalnega operatorja, ki ga lahko analiziramo kot omejen univerzalni kvantifikator čez možne svetove. Na podlagi tega lahko nadaljujemo takole: stavek s predpono "V fikciji *f*, φ" je resničen (ali, kot bomo tudi rekli, φ je resničen v fikciji *f*), če in samo če je φ resničen v vsakem možnem svetu iz določene množice, pri čemer je ta množica na nek način določena s fikcijo *f*.

Kot prvi približek bi lahko pretehtali natanko tiste svetove, kjer se dogaja fikcijska zgodba [*plot of the fiction*] oziroma kjer se odvijajo dogodki, ki ustrezajo zgodbi. Resnično v pripovedih o Sherlocku Holmesu bi bilo potem tisto, kar je resnično v vseh tistih možnih svetovih, kjer obstajajo osebe, ki imajo lastnosti, so v odnosih in opravljajo dejanja, ki so v pripovedih pripisana Holmesu, Watsonu in drugim. (Ali bi potem te osebe *bile* Holmes, Watson in drugi, je zelo sporen problem, ki ga bomo morali tudi sami kmalu preučiti.)

Menim, da ta predlog ni popolnoma ustrezen. Prvič, obstaja nevarnost krožnosti. Celo pripovedi o Holmesu – kaj šele fikcije, napisane v manj eksplicitnih slogih – nikakor niso v obliki premočrtne kronike. Inteligenten in informiran bralec sicer lahko odkrije zgodbo in bi jo lahko, če bi hotel, zapisal v obliki popolnoma eksplicitne kronike, vendar izločitev zgodbe iz teksta nikakor ni trivialno ali avtomatično opravilo. Morda ga lahko bralec izpolni edino tako, da ugotovi, kaj je resnično v pripovedih – se pravi, zgolj na podlagi vnaprejšnjega razumevanja istega pojma resnice v fikciji, ki ga trenutno raziskujemo. Če je tako, potem je

[4] Moja razlaga do te točke natančno sledi razlagi Johna Heintza iz "Reference and Inference in Fiction", *Poetics* 8 (1979).

najbrž analiza, ki pričenja z nekritično rabo pojma fikcijske zgodbe, precéj neinformativna, četudi znotraj svojih omejitev pravilna.

Drugi problem izhaja iz opazke Saula Kripkeja.[5] Predpostavimo, da je Conan Doyle pripovedi zares napisal kot čisto fikcijo. Enostavno si jih je izmislil. Ni vedel za obstoj kogarkoli, ki je opravil dejanja, katera je pripisal Holmesu, in prav tako ni niti slučajno izvedel za kakršnokoli okleščeno informacijo, katere vir bi bila katerakoli taka oseba. Vseeno pa je mogoče, da je zgolj po čistem naključju ravno naš svet eden od tistih svetov, v katerih se dogaja zgodba iz pripovedi. Morda je obstajal človek – Conan Doyle ni o njem nikoli slišal –, katerega dejanske dogodivščine se po naključju v vsaki podrobnosti ujemajo s pripovedmi; morda mu je celo bilo ime "Sherlock Holmes". To je malo verjetno, celo dokaj neverjetno, ampak nedvomno mogoče! Sedaj si poglejmo ime "Sherlock Holmes", *kakor je uporabljeno v pripovedih*. Ali na ta način uporabljeno ime referira na človeka, za katerega ni Conan Doyle nikoli slišal? Gotovo, da ne! To, da nekateri (a ne Conan Doyle) za referiranje na tega človeka uporabljajo homonimno ime, je popolnoma nepomembno. Med tema homonimoma moramo razlikovati prav tako, kakor bi ime za London (Anglija) razlikovali od homonimnega imena za London (Ontario). V našem svetu ni res, da se ime "Sherlock Holmes", kakor je uporabljeno v pripovedih, nanaša na nekoga; je pa v pripovedih res, da se to ime, kakor je uporabljeno v njih, nanaša na nekoga. Tako smo odkrili nekaj, kar je resnično v pripovedih, toda neresnično (na osnovi naše neverjetne domneve) v enem od svetov, v katerih se dogaja zgodba iz pripovedi.

Tej težavi se izognemo, če si fikcije ne zamišljamo abstraktno kot niza stavkov ali nečesa podobnega, temveč raje kot zgodbo, ki jo pripovedovalec pripoveduje ob določeni priliki. Svoje zgodbe lahko pripoveduje ob tabornem ognju ali pa natipka svoje delo in ga pošlje založniku, vendar pa gre v obeh primerih za dejanje pripovedovanja zgodbe. Različna pripovedovalna dejanja pomenijo različne fikcije. Ko Pierre Menard ponovno pripoveduje *Don Kihota*, to ni ista fikcija kot Cervantesov *Don Kihot* – tudi takrat ne, ko sta napisana v istem jeziku in se ujemata v vsaki besedi.[6] (Drugače bi bilo, če bi Menard Cervantesovo fikcijo kopiral po spominu; toda v tem primeru sploh ne bi šlo za to, kar imenujem pripovedovalno dejanje.) Eno pripovedovalno dejanje pa lahko kajpada pomeni pripovedovanje dveh različnih fikcij: ena je nedolžna fantazija, povedana otrokom in cenzorjem, druga pa subverzivna alegorija, istočasno povedana *poznavalcem*.

Pripovedovanje zgodb je pretvarjanje. Pripovedovalec se dela, da govori resnico o stvareh, o katerih ima védenje. Dela se, da govori o osebah, ki jih pozna in ki

[5] Na kratko je podana v njegovih dodatkih k "Naming and Necessity", v *Semantics of Natural Language*, urednika Gilbert Harman in Donald Davidson (Dordrecht: Reidel, 1972); obsežnejše je Kripke o tem razpravljal v neizdanem predavanju, ki ga je imel leta 1973 na konferenci na University of Western Ontario, in tudi ob drugih priložnostih. Moja in Kripkejeva stališča se do neke mere ujemajo. Kripke enako opozarja na to, kar sem sam poimenoval dvoumnost postavljanja predpon, in obravnava pripovedovalca zgodbe kot nekoga, ki se pretvarja. Vendar se zaključki, ki jih izpelje iz pričujoče opazke, v veliki meri razlikujejo od mojih.

[6] Jorge Luis Borges, "Pierre Menard, avtor Kihota", v *Ficciones* [*Izmišljije*] (Buenos Aries, 1944; slov. prevod, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984).

jih značilno naslavlja z njihovimi običajnimi lastnimi imeni, toda – če je njegova zgodba fikcija, potem v resnici ne počne teh stvari. Običajno njegovo pretvarjanje ne kaže niti najmanjše težnje po zavajanju kogarkoli pa tudi pripovedovalčeva namera ni zavajati. Vseeno pa igra lažno vlogo, uporablja shemo pripovedovanja znanega dejstva, ko tega v resnici ne počne. To je najbolj očitno, kadar je fikcija povedana v prvi osebi: Conan Doyle se je pretvarjal, da je zdravnik Watson, ki popisuje resnične spomine dogodkov, katerim je bil sam priča. Tudi v primeru pripovedi v tretji osebi ni nič bistveno drugače: avtor se dela, da pripoveduje resnico o stvareh, o katerih je nekako zvedel, četudi ni rečeno, na kakšen način. Zaradi tega je v pripovedi v tretji osebi, ki se konča z "... in tako ni ostal nihče, ki bi lahko pripovedoval zgodbo" prisoten pragmatični paradoks, soroden protislovju.

Moj predlog je, da moramo upoštevati tiste svetove, v katerih se fikcija pripoveduje, ampak kot znano dejstvo in ne kot izmišljija. Tako kot v našem svetu se tudi tam zgodi dejanje pripovedovanja zgodbe, a s to razliko, da tam *je*, kar se tukaj napačno trdi, da je: resnično pripovedovanje o zadevah, o katerih ima pripovedovalec védenje.[7] Naš lastni svet ne more biti tak svet, kajti če imamo zares opravka s fikcijo, potem pripovedovalno dejanje v našem svetu ni bilo to, kar se je trdilo, da je. Ni pomembno, če je naš svet – ne da bi avtor vedel – svet, kjer se dogaja njegova zgodba. Če Conan Doyle ne bi nikoli slišal za realnega Sherlocka Holmesa, potem bi zaradi njegovega obstoja ne bil nič manj nekdo, ki se pretvarja. (Ta realni Holmes bi lahko imel svojega realnega Watsona, ki bi pripovedoval resnične zgodbe o dogodivščinah, ki jim je bil priča. Toda četudi bi se njegovi spomini dobesedno ujemali s fikcijo Conana Doyla, ne bi šlo za iste pripovedi, prav tako kot Cervantesov *Don Kihot* ni ista pripoved kot Menardov *Don Kihot*. Potemtakem naš svet še vedno ne bi bil svet, kjer so pripovedi o Holmesu – iste pripovedi, ki jih je Conan Doyle podal kot fikcijo – povedane kot znano dejstvo.) Po drugi strani pa vsak svet, kjer se pripoved pripoveduje kot znano dejstvo in ne izmišljija, mora biti med svetovi, kjer se dogaja njena zgodba. Drugače poteka zgodbe ne bi poznali, niti ne bi mogli resnično govoriti o njem.

Naslanjam se na pojmovanje čezsvetne identitete za pripovedi, kjer gre delno za ujemanje besede z besedo in delno za čezsvetno identiteto (ali morda relacijo dvojnikov) dejanj pripovedovanja zgodbe. Tukaj, v našem svetu, imamo fikcijo *f*, posredovano s pripovedovalnim dejanjem *a*; v nekem drugem svetu imamo dejanje *a'*, ki je pripovedovanje resnice o znanih dejstvih; pripovedi, podane z *a* in *a'*, se ujemata besedo za besedo in besede imajo isti pomen. Ali to pomeni, da

[7] Obstajajo izjeme. Včasih se pripovedovalec dela, da izreka mešanico resnic in laži o zadevah, o katerih ima védenje, ali blodnje, ki dajejo popačeno sliko dogodkov ter podobno. Tolkien se eksplicitno dela, da je prevajalec in urednik *Rdeče knjige Zahodne marke*, starodavne knjige, ki je nekako prišla v njegove roke in za katero nekako ve, da je zanesljiv zapis dogodkov. Ne trdi, da je njen avtor, drugače ne bi pisal v angleščini. (Kajpada je v *Rdeči knjigi* sami zabeleženo, da jo je spisalo več hobitov.) Isto velja za zgodovinski roman, ki je pisan v prvi osebi in v angleščini, a v katerem je pripovedovalec starodavni Grk. Avtor se ne pretvarja, da je sam resnico govoreč pripovedovalec, temveč da je naš sodobnik, ki je nekako dobil pripoved grškega pripovedovalca, za katero ve, da je resnična, ter nam jo sedaj podaja prevedeno. Tudi v teh izjemnih primerih je prav, da upoštevamo tiste svetove, v katerih je pripovedovalno dejanje v resnici to, kar trdi, da je v našem svetu – blodnje, verodostojen prevod zanesljivega vira ali karkoli drugega. V nadaljevanju članka ne bom več omenjal teh izjemnih primerov.

je drugi svet tak svet, kjer se *f* pripoveduje kot znano dejstvo in ne izmišljija? Menardov primer nam kaže, da to ni nujno. Dodatni pogoj je, da sta *a* in *a'* isto pripovedovalno dejanje (oziroma vsaj dvojnika). Kako slabo je to? Nedvomno bi radi vedeli več o merilih čezsvetne identitete (oziroma relacije dvojnikov) za pripovedovalna dejanja. To seveda velja tudi zame, toda mislim, da imamo že sedaj zadostno razumevanje tega pojma, da je vredno nadaljevati v tej smeri. Tu se ne bojim krožnosti, saj ne vidim, kako bi raba pojma resnica v fikciji lahko pomagala pri analizi čezsvetne identitete pripovedovalnih dejanj.

Recimo, da fikcija uporablja takšna imena, kot je "Sherlock Holmes". V tistih svetovih, v katerih se ista pripoved pripoveduje kot znano dejstvo in ne izmišljija, so ta imena zares to, kar tukaj trdijo, da so: običajna lastna imena obstoječih oseb, poznanih pripovedovalcu zgodbe. Tu, v našem svetu, se pripovedovalec zgolj pretvarja, da ima "Sherlock Holmes" semantični značaj običajnega lastnega imena. Nobenega razloga nimamo za domnevo, da ima ime, tako kot je uporabljeno v našem svetu, resnično tak značaj. Tako kot ga uporabljamo, bi lahko bilo precej drugačno od običajnega lastnega imena. V resnici ima lahko zelo netog smisel, ki ga v veliki meri določajo opisi Holmesa in njegovih dejanj, opisanih v pripovedih. Moj predlog je sledeč: smisel imena "Sherlock Holmes", kakor ga uporabljamo, je tak, da za vsak svet *w*, kjer so pripovedi o Holmesu povedane kot znano dejstvo in ne izmišljija, to ime v *w* označuje kateregakoli prebivalca sveta *w*, ki v njem igra vlogo Holmesa. Del te vloge je, seveda, da nosi običajno lastno ime "Sherlock Holmes". To pa zgolj dokazuje, da je ime "Sherlock Holmes" v svetu *w* rabljeno kot običajno lastno ime, ne pa, da je tako rabljeno tukaj.[8, 9]

Prav tako predlagam – čeprav manj prepričano – da kadar svet *w* ni eden od svetov, ki smo jih ravnokar obravnavali, potem je smisel imena "Sherlock Holmes", kakor ga mi uporabljamo, tak, da mu v svetu *w* ne pripišemo denotacije. Tako je celo, če prebivalci sveta *w* uprizarjajo fikcijsko zgodbo. Če imamo prav, da je Conan Doyle pripovedi o Holmesu povedal kot fikcijo, potem sledi, da v našem svetu "Sherlock Holmes" ne označuje ničesar. Ne označuje Sherlocka Holmesa iz realnega življenja, za katerega Conan Doyle ni nikoli slišal, četudi bi ta obstajal.

Sedaj že lahko zapišem predlog, ki ga bom imenoval ANALIZA 0: *Stavek oblike* "*V fikciji* f, φ" *je resničen, če in samo če je* φ *resničen v vsakem svetu, kjer se* f *pripoveduje kot znano dejstvo in ne izmišljija.*

[8] Precej podobno obravnavo fikcijskih imen najdemo v Robert Stalnaker, "Assertion", v *Syntax and Semantics* 9, ur. Peter Cole (New York: Academic Press, 1978). Od moje pa se razlikuje v tem, da dopušča, da sta dejanski in dozdevni pomen imena "Sherlock Holmes" ista.

[9] Mnogi niso nikoli brali teh pripovedi in ne bi mogli podati opisov, ki v veliki meri določajo netogi smisel imena "Sherlock Holmes", a kljub temu rabijo ime v enakem smislu kot najbolj izkušeni "prostovoljci z Baker Streeta". To ni problematično. Kripkejeva vzročna slika prenašanja pomena iz "Naming and Necessity" (nav. delo.) je prav tako dobra za netoge kot za toge smisle. Nevednež uporablja ime "Sherlock Holmes" v njegovem standardnem netogem smislu, če ga je (na pravi način) prevzel od nekoga, ki je poznal določujoče opise oziroma ki je ime prevzel od nekoga drugega, ki je poznal določujoče opise oziroma ... Kripkejevih naukov o togosti se ne da obraniti brez uporabe njegovega nauka o prenašanju pomena; po drugi strani pa se zdi prenašanje brez togosti neproblematično.

Ali je to prava analiza? Nekateri se nikoli ne naveličajo dopovedovati, da iz fikcije ne smemo razbrati ničesar, kar ni v njej eksplicitno podano. Z našo *Analize 0* zajamemo prav prakso tistih, ki zagovarjajo najskrajnejšo obliko tega stališča, vendar kajpada nisem prepričan, da je takšna praksa običajna. Večina je fikcijo pripravljena brati na ozadju dobro znanih dejstev in iz nje "razbrati" vsebino, ki ni eksplicitna, temveč izhaja skupaj iz eksplicitne vsebine in dejstvenega ozadja. *Analiza 0* tega ozadja ne upošteva; zaradi tega zajame preveč možnih svetov in zato se v fikciji premalo stvari izkaže za resnične.

Na primer, trdim, da v pripovedih o Holmesu le-ta živi bližje postaji Paddington kot Waterloo. Pogled na zemljevid nam razkrije, da je njegovo prebivališče na Baker Street veliko bližje postaji Paddington. Toda zemljevid ni del pripovedi in, kolikor vem, v samih pripovedih ni nikoli omenjeno ali nakazano, da Holmes živi bližje Paddingtonu. Obstajajo možni svetovi, kjer so pripovedi o Holmesu povedane kot znano dejstvo in ne izmišljija, ki se na raznovrstne načine razlikujejo od našega sveta. Med temi svetovi so tudi takšni, kjer Holmes živi v Londonu, ki ima, glede na našega, zelo drugačno razporeditev objektov, in sicer takšno, da je Holmesovo prebivališče na Baker Street precej bližje postaji Waterloo kakor Paddington.

(Ne predpostavljam, da mora takšno izkrivljanje geografije preprečiti, da bi mesta v drugih svetovih, ki se tam imenujejo "London", "postaja Paddington" ..., bila ista kot njihovi dejanski soimenjaki (ali pa njihovi dvojniki). Toda če nimam prav, to še vedno ne spodbija moje trditve, da obstajajo svetovi, kjer so pripovedi povedane kot znano dejstvo in je tam res, da Holmes živi bližje postaji Waterloo kakor Paddington. To pa zato, ker imamo možnost, da krajevna imena, kakor so uporabljena v pripovedih, obravnavamo kot fikcijska imena z netogimi smisli; enako kot smo netogi smisel že pripisali imenu "Sherlock Holmes". To bi pomenilo, mimogrede, da "postaja Paddington", kakor je uporabljena v pripovedih, ne označuje dejanske postaje s tem imenom.)

Podobno trdim, da je res v pripovedih, četudi ne eksplicitno, da Holmes nima tretje nosnice; da ni nikoli obravnaval primera, v katerem se je pokazalo, da je morilec škrlatni škrat; da je razrešil primere brez pomoči božanskega razodetja; da ni nikoli obiskal Saturnovih lun; in da nosi spodnje hlače. Obstajajo bizarni svetovi, kjer so pripovedi o Holmesu povedane kot znano dejstvo, vendar pa so v njih vse omenjene stvari neresnične.

Strogo vzeto, je zmotno izpeljevanje sklepov o resnici v fikciji iz mešanice resnic v realnosti in resnic v fikciji, kajti iz mešanice premis s predpono in brez predpone ne sledi nič. Toda v praksi zmota velikokrat ni tako huda. Morda so dejstvene premise iz mešanega sklepanja del ozadja, na katerem beremo fikcijo; morda se prenašajo v fikcijo – ne zato, ker je v fikciji karkoli eksplicitnega, kar jih napravi resnične, temveč prej zato, ker ni ničesar, kar bi jih napravilo neresnične. Na primer, v pripovedih o Holmesu ni ničesar, kar bi utemeljevalo opustitev našega ozadnjega védenja o glavnih zemljepisnih potezah Londona. Spremeniti moramo le nekaj podrobnosti, tj. predvsem podrobnosti, ki se tičejo Baker Street 221B. Prestavljati postaje ali pa celo obravnavati njihove lokacije

kot poljubne bi bilo neumestno. Kar je res o njihovih lokacijah v dejanskosti, je tudi res v pripovedih. Zatorej ni napačno, če iz takih dejstev izpeljujemo sklepe o tem, kaj je še res v pripovedih.

Vse to ste že slišali poprej. Razmišljanje o resnici v fikciji je zelo podobno protidejstvenemu razmišljanju: postavimo domnevo, ki je v nasprotju z dejanskostjo – kaj bi se zgodilo, če bi uprasnili tole vžigalico? V razmišljanju o tem, kaj bi se zgodilo v protidejstveni situaciji, uporabljamo dejstvene premise: vžigalica je bila suha, v njeni okolici je bil kisik itd. Dejstvenih premis pa ne uporabljamo povsem svobodno, kajti nekatere med njimi postanejo žrtve sprememb, ki nas popeljejo iz dejanskosti v zamišljeno protidejstveno situacijo. Tako ne uporabimo dejstvene premise, da je vžigalica bila v omenjenem trenutku spravljena v škatlici ali da je bila v naslednji sekundi na sobni temperaturi. Od dejanskosti se odmaknemo toliko, kolikor je potrebno, da dosežemo možni svet, kjer je protidejstvena domneva uresničena (in to je lahko kar daleč, če gre za fantastično domnevo). Pač pa ne uvajamo neutemeljenih sprememb. Obdržimo fiksirane tiste poteze dejanskosti, ki jih ni treba spremeniti pri najmanj razdiralnem načinu uresničevanja domneve. Zato lahko varno sklepamo iz tistega dela našega dejstvenega ozadja, ki ostane tako fiksiran.

Doslej so številni avtorji obravnavali protidejstvene pogojnike po pravkar orisanih napotkih. Te obravnave se sicer razlikujejo v podrobnostih, ki pa za naše trenutne namene niso pomembne. Moja različica[10] gre takole: protidejstvenik oblike "Če bi bilo res, da φ, potem bi bilo res, da ψ" je neprazno resničen, če in samo če se nek možni svet, kjer sta resnična φ in ψ, manj razlikuje od našega dejanskega sveta (ko pretehtamo vse vidike) kot katerikoli svet, kjer je φ resničen, ψ pa neresničen. In je prazno resničen, če in samo če φ ni resničen v nobenem možnem svetu. (Zaradi enostavnosti opuščam omejitve, ki veljajo za dostopnost.)

Vrnimo se nazaj k resnici v fikciji. Videli smo, da je težava *Analize 0* ta, da zanemarja ozadje in zato upošteva tudi bizarne svetove, ki se neutemeljeno razlikujejo od našega dejanskega sveta. Fikcija na splošno zahteva nekaj odstopanj od dejanskosti – še toliko bolj, če gre za fantastično fikcijo –, vendar pa ne smemo pretiravati. Napačno oziroma vsaj čudaško je, če pripovedi o Holmesu beremo tako, kakor da bi se lahko, kolikor je nam znano, dogajale v svetu, kjer detektivi s tremi nosnicami zasledujejo škrlatne škrate. Temu se, na splošno rečeno, izognemo, če izjave o resnici v fikciji analiziramo kot protidejstvenike. V pripovedih o Sherlocku Holmesu je resnično tisto, kar bi bilo resnično, če bi bile te pripovedi povedane kot znano dejstvo in ne izmišljija.

Povedano še uskladimo z mojim obravnavanjem protidejstvenikov in že imamo ANALIZO 1: *Stavek oblike "V fikciji* f, φ*" je neprazno resničen, če in samo če se nek svet, kjer je* f *povedana kot znano dejstvo in je* φ *resničen, manj razlikuje od našega dejanskega sveta (ko pretehtamo vse vidike), kot katerikoli svet, kjer je* f *povedana kot znano dejstvo in je* φ *neresničen. In je prazno resničen, če in samo*

[10] Podana v *Counterfactuals* (Oxford: Blackwell, 1973).

če ne obstaja noben možni svet, kjer je f *povedana kot znano dejstvo.* (O praznem primeru nekoliko kasneje.)

Včasih govorimo o *tem* svetu fikcije. Resnično v pripovedih o Holmesu je tisto, kar je resnično – kot pravimo – "v tem svetu Sherlocka Holmesa". To, da govorimo na tak način, nakazuje, da ni nič narobe, če ne upoštevamo vseh svetov, v katerih se dogaja zgodba iz pripovedi, celo ne vseh svetov, kjer so pripovedi povedane kot znano dejstvo. "V svetu Sherlocka Holmesa" je, tako kot je v dejanskosti, Baker Street bližje postaji Paddington kakor Waterloo in v njem ne obstajajo škrlatni škrati. Ni pa prav, če sledimo običajnemu način govorjenja do te mere, da domnevamo, da lahko nekako izločimo enega izmed teh svetov, v katerih so pripovedi povedane kot znano dejstvo. Ali je svet Sherlocka Holmesa svet, kjer ima Holmes ob prvem srečanju z Watsonom parno ali liho število las na glavi? Katero krvno skupino ima inšpektor Lestrade? Nesmiselno je domnevati, da za ta vprašanja o svetu Sherlocka Holmesa obstajajo odgovori. Najboljša razlaga je, da so svet*ovi* Sherlocka Holmesa številni in da imajo ta vprašanja v različnih svetovih različne odgovore. Če lahko domnevamo, da se nekateri od svetov, kjer so pripovedi povedane kot znano dejstvo, najmanj razlikujejo od našega sveta, potem so ti svetovi svetovi Sherlocka Holmesa. Kar je resnično v vseh teh svetovih, je resnično v pripovedih; kar je napačno v vseh, je napačno v pripovedih; kar je resnično v nekaterih in napačno v drugih, ni niti resnično niti napačno v pripovedih. Vsak odgovor na zgoraj zastavljena neumna vprašanja nedvomno spada v zadnjo vrsto. Iz istega razloga zbor sester, sestričen in tet sira Josepha Porterja nima določene velikosti: je različnih velikosti v različnih svetovih *H. M. S. Pinafore*.[11]

Po *Analizi 1* je resnica v dani fikciji odvisna od kontingentnih dejstev. S tem ne mislim na daljno možnost, da lahko naključne lastnosti fikcije nekako sodelujejo pri določanju svetov, v katerih je fikcija povedana kot znano dejstvo. Prej na to, da je stvar kontingence, kateri od teh svetov se bolj, kateri manj in kateri (če sploh kateri) najmanj razlikuje od našega sveta. Tako je zaradi tega, ker je kontingentno dejstvo – zares gre za *to* temeljno kontingentno dejstvo –, kateri možni svet je naš dejanski svet. Kaj je resnično v pripovedih, je – v tolikšni meri kot se značaj našega sveta prenaša v svetove Sherlocka Holmesa –, odvisno od tega, kakšen je naš svet. Če bi londonske postaje bile drugače razporejene, bi morda bilo res v pripovedih (pa ne zato, ker bi bile te potem drugačne), da je Holmes živel bližje postaji Waterloo kakor Paddington.

Ta kontingentnost je povsem v redu, ko je resnica v fikciji odvisna od splošno znanih kontingentnih dejstev o našem svetu; tako je v doslej navedenih primerih v podporo *Analize 1*. Bolj moteče pa je, če se izkaže, da je resnica v fikciji odvisna od kontingentnih dejstev, ki niso dobro znana. Carl Gans v članku, v katerem navaja malo znana dejstva o gibanju kač, sklepa takole:

[11] Heintz (nav. delo) se ne strinja; domneva, da za vsako fikcijo obstaja en sam svet, ki ga je treba upoštevati, in sicer tak, da je v nekaterih vidikih nedoločen. Ne vem, kako naj razumem nedoločen svet, razen kot superpozicijo vseh možnih načinov razrešitve nedoločenosti, oziroma, enostavneje rečeno, kot množico določenih svetov, ki se razlikujejo v omenjenih vidikih.

> Sherlock Holmes v "Progastem traku" razreši umor, ko pokaže, da je žrtev ubil močvirski modras, ki je splezal po vrvi za zvonec. Holmes pa se ni zavedal, da močvirski modras ni pritezalka oziroma udav in da torej ni sposoben ovijajočega se gibanja ter ne more splezati po vrvi. Bodisi da je kača prišla do svoje žrtve na kak drug način ali pa primer ostaja nerešen.[12]

Prav lahko smo sumničavi do takšnega sklepanja, toda če je pravilna *Analiza 1*, potem je tudi Gansov argument. V pripovedi ni nikjer naravnost rečeno, da je imel Holmes prav, ko je domneval, da je kača splezala po vrvi. Torej obstajajo svetovi, v katerih so pripovedi o Holmesu povedane kot znano dejstvo in je v njih kača dosegla žrtev na nek drug način – v teh svetovih je Holmesu spodletelo. Domnevamo lahko, da se nekateri od teh svetov manj razlikujejo od našega kot njihovi tekmeci, v katerih je imel Holmes prav in je močvirski modras sposoben splezati po vrvi. Holmesova nezmotljivost kajpada ne odtehta podobnosti z dejanskostjo, saj v našem svetu nezmotljivi Holmes ne obstaja.

Pomembnejši primer podaja psihoanaliza fikcijskih likov. Kritik kot premise uporablja (po njegovem prepričanju) malo znana dejstva o človeški psihologiji in iz njih izpeljuje vse prej kot očitne sklepe o otroštvu ali mentalnem stanju fikcijskega lika v njegovih odraslih letih. *Po Analizi 1* je njegovo postopanje upravičeno. Če bi brez nekih tehtnih razlogov upoštevali svetove, kjer mala znana dejstva ne držijo, bi to namreč pomenilo samovoljni odmik od dejanskosti.

Psihoanaliza fikcijskih oseb je izzvala ostre ugovore. Prav tako bi jih Gansov argument, če bi se kdo zanimal zanj. V teh sporih bom ostal nevtralen in bom poskusil poskrbeti za potrebe obeh prepirajočih se strani. *Analiza 1*, ali nekaj precej podobnega, naj bi zajela prakso Gansa in literarnih psihoanalitikov. Poskusimo najti alternativno analizo, da bi zajeli še nasprotno prakso njihovih nasprotnikov. Sam ne bom poskušal ugotoviti, katera praksa je pri presojanju fikcije koristnejša in daje kritičnejši vpogled.

Recimo, da se odločimo, *proti* Gansu in literarnim psihoanalitikom, da so malo znana ali neznana dejstva o našem svet nepomembna za resnico v fikciji. Ne bom pa se vrnil k *Analizi 0*, saj ta ni edina alternativa. Še vedno naj velja, da je popolnoma legitimno sklepati iz ozadnjih splošno znanih dejstev na resnico v fikciji.

Ali je nujno, da gre v resnici za dejstva? Če so malo znana ali neznana dejstva nepomembna, potem se zdi, da so nepomembne tudi malo znane ali neznane napake v zbiru skupnih prepričanj, ki jih običajno štejemo za resnična. Prepričani smo, da mi vsi vemo, da ne obstajajo škrlatni škrati, toda – kaj če jih v resnici nekaj živi (ne da bi kdorkoli razen njih samih to vedel) v odmaknjeni koči blizu Loch Nessa? Čim opustimo razlago, ki jo predlaga *Analiza 1*, se zdi očitno, da čeprav se morda škrlatni škrati skrivajo v eksotičnih kotičkih našega sveta, v svetovih Sherlocka Holmesa še vedno ni nobenega. Sedaj resnico v fikciji presojamo kot skupni proizvod eksplicitne vsebine in ozadja splošno prevladujočih prepričanj.

[12] Carl Gans, "How Snakes Move", *Scientific American* 222 (1970): 93.

Ali gre za naša lastna prepričanja? Mislim, da ne, kajti to bi pomenilo, da se tisto, kar je v fikciji resnično, nenehno spreminja. Potem Gans v tem trenutku morda še ne bi imel prav glede Holmesove napake, toda sčasoma bi njegova trditev postala resnična, če bi dovolj ljudi prebralo njegov članek in zvedelo, da močvirski modras ne more splezati po vrvi. Ko bi bil zemljevid viktorijanskega Londona dokončno pozabljen, bi prenehalo biti res, da je Holmes živel bližje Paddingtonu kot Waterlooju. Nenavadno je, da potem zgodovinar ne bi bil v nič boljšem položaju, da bi vedel, kaj je res v fikcijah iz tistega časa, kot neveden laik. To ne more biti pravilno. Kar je bilo res v fikciji, ko je bila prvič povedana, je v njej res za vse večne čase. Tisto, kar pa se lahko povečuje ali zmanjšuje, je naše védenje o tem, kaj je res v fikciji.

Pravo ozadje je torej sestavljeno iz prepričanj, ki na splošno prevladujejo v skupnosti, v kateri je nastala fikcija: prepričanja avtorja in njegove predvidene publike. In zares so dejstvene premise, ki so se nam v argumentiranju o Sherlocku Holmesu zdele sprejemljive, bile na splošno sprejeta prepričanja v skupnosti, v kateri so nastale te pripovedi. Vsi so približno vedeli, kje so londonske glavne postaje, nihče ni verjel v obstoj škrlatnih škratov itd.

Še zadnji zaplet. Recimo, da je bil Conan Doyle na skrivaj prepričan o obstoju škrlatnih škratov. Ker je mislil, da tega nihče drug ne verjame, o tem raje – v strahu pred posmehovanjem – ni govoril. Še zlasti pa je poskrbel, da ni niti sledu tega prepričanja v njegovih pripovedih. Nadalje, recimo, da so nekateri od prvotnih bralcev bili ravno tako na skrivaj prepričani o obstoju škrlatnih škratov. Pravzaprav kar predpostavimo, da so bili vsi, ki so takrat živeli, na skrivaj prepričani o njihovem obstoju in je vsakdo mislil, da gre za zgolj njemu lastno prepričanje, ki ga ne deli z nikomer drugim. Potem je očitno (kolikor sploh lahko govorimo o očitnosti v povezavi s tako čudno situacijo), da prepričanje o obstoju škrlatnih škratov "na splošno ne prevladuje" na povsem prav način v svetovih Sherlocka Holmesa. Za prepričanje bomo rekli, da je *javno* v skupnosti določenega časa, če in samo če ga sprejemajo bolj ali manj vsi, bolj ali manj vsi mislijo, da ga bolj ali manj vsi sprejemajo itd.[13] Iz povedanega lahko zaključimo, da pravo ozadje zajema prepričanja, ki so javna v skupnosti nastanka fikcije.

Zaradi idealizacije predpostavimo, da so v skupnosti javna prepričanja vsako posebej in vsa skupaj možna. Potem lahko skupnosti pripišemo množico možnih svetov, ki jih bomo imenovali *svetovi kolektivnega prepričanja* skupnosti [*collective belief worlds of community*]. Ta množica zajema natanko tiste svetove, v katerih se uresničijo vsa javna prepričanja. Le če ima skupnost neverjetno srečo, spada v to množico tudi dejanski svet. Le-ta pa vsekakor določa svetove kolektivnega prepričanja skupnosti, v kateri je nastala fikcija, nato pa pri analizi ne sodeluje več. (Seveda je kontingentno, katera je ta skupnost in katera so njena javna prepričanja.) Ostali sta nam dve množici svetov: svetovi, v katerih

[13] Boljšo definicijo javnega prepričanja pod imenom "skupno védenje" [*common knowledge*] lahko najdete v moji knjigi *Convention* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1969), str. 52-60. Ime je nekoliko nesrečno izbrano, saj ni jamstva, da bo védenje oziroma da bo sploh resnično. Glej tudi razpravo o vzajemnem védenju [*mutual knowledge*] v Stephen Schiffer, *Meaning* (Oxford: Oxford University Press, 1972), str. 30-42.

je fikcija povedana kot znano dejstvo, in svetovi kolektivnega prepričanja skupnosti nastanka. Prva množica podaja vsebino fikcije, druga pa ozadje prevladujočih prepričanj.

Zmotno bi bilo, če bi enostavno upoštevali svetove, ki sodijo v obe množici, saj fikcije običajno nasprotujejo vsaj nekaterim javnim prepričanjem skupnosti. Vsekakor lahko povem zgodbo, v kateri nastopajo škrlatni škrati, četudi ni nobenega v naših svetovih kolektivnega prepričanja. Dalje, običajno je v skupnosti nastanka fikcije javno prepričanje, da pripoved ni povedana kot znano dejstvo, saj pripovedovalci le redko zavajajo. Zaradi tega noben svet, kjer je fikcija povedana kot znano dejstvo, ne more biti svet kolektivnega prepričanja te skupnosti. In še – četudi se množici prekrivata (fikcija je verjetna in avtor nam jo podtakne kot dejstvo), so lahko svetovi, ki sodijo v obe množici, posebni na načine, ki nimajo nobene veze s tem, kaj je resnično v fikciji. Recimo, da pripoved govori o šušmarskem vlomu, ki se je zgodil pred kratkim, in da se pripoved konča v trenutku, ko na prizorišče stopi policija. Vsak naš svet kolektivnega prepričanja, kjer se ta pripoved pripoveduje kot znano dejstvo, je svet, kjer je bil vlom uspešno prikrit. Naše javno prepričanje je namreč, da v novicah niso nikoli poročali o takšnem vlomu. To pa še ne pomeni, da je res v fikciji, da je bil vlom prikrit.

Tisto, kar potrebujemo, je nekaj takega, kot je *Analiza 1*, le da je aplicirano s stališča svetov kolektivnega prepričanja, ne pa s stališča dejanskega sveta. Resnično v pripovedih o Sherlocku Holmesu je tisto, kar bi bilo resnično glede na javna prepričanja skupnosti nastanka, če bi bile pripovedi povedane kot znano dejstvo in ne kot izmišljija.

To je natančneje izraženo v *Analizi 2: Stavek oblike "V fikciji* f, φ*" je neprazno resničen, če in samo če, kadar je* w *eden od svetov kolektivnega prepričanja skupnosti, v kateri je nastala* f, *potem se neki svet, kjer je* f *povedana kot znano dejstvo in je* φ *resničen, manj razlikuje od sveta* w *(ko pretehtamo vse vidike) kot katerikoli svet, kjer je* f *povedana kot znano dejstvo in je* φ *neresničen. In je prazno resničen, če in samo če ne obstaja noben možni svet, kjer je* f *povedana kot znano dejstvo.* Nasprotnikom Gansa in literarnih psihoanalitikov ponujam prav to *Analizo 2* ali nekaj njej zelo podobnega.

Na kratko bom pretehtal dve preostali težavi in na kratko skiciral, kako opraviti z njima, ne bom pa predlagal izpopolnjene analize. Deloma zato, ker nisem prepričan, kaj bi bilo treba spremeniti, in deloma zato, ker je *Analiza 2* že dovolj zapletena.

Rekel sem, da je resnica v fikciji skupni proizvod dveh virov: eksplicitne vsebine fikcije in ozadja, ki ga sestavljajo – ali dejstva o našem svetu (*Analiza 1*) ali prepričanja, ki so javna v skupnosti nastanka fikcije (*Analiza 2*). Morda pa obstaja še tretji vir, ki sodeluje pri resnici v fikciji: prenos druge resnice v fikciji. Obstajata dve obliki prenosa: znotrajfikcijski in medfikcijski.

V *Operi za tri groše* so glavni liki izdajalska druščina. Neprestano drug drugega izdajajo – zaradi koristi ali zato, da bi sami ušli nevarnosti. V operi je lik

pouličnega pevca, ki se pojavi, zapoje balado o Macku Nožu, se briga sam zase in nikogar ne izda. Ali je tudi on prevarantski možakar? Eksplicitna vsebina ga ne prikaže kot takega in resnični ljudje tudi niso zares tako izdajalski; celo v weimarski Nemčiji ni bilo javno prepričanje, da so taki, tako da ga takega ne naredi niti ozadje. Navzlic temu obstaja še kar dober razlog za trditev, da ima pevec izdajalsko naravo: v *Operi za tri groše* so ljudje pač takšni. V svetovih *Opere za tri groše* se vsakdo, ki je postavljen na preizkušnjo, izkaže kot izdajalec. Poulični pevec je v tem skupaj z ostalimi, zato se bi nedvomno tudi sam izkazal za takega, če bi imel priliko. Njegova izdajalska narava je znotrajfikcijski prenos izdajalskih značajev Macheatha, Polly, Tigerja Browna in drugih.

Recimo, da bi pisal pripoved o zmaju Scrulchu, lepi princesi, neustrašnem vitezu in podobnih stvareh. Moja pripoved je popolnoma značilen primerek svojega stiliziranega žanra, razen da nikoli ne povem, da Scrulch bruha ogenj. Vprašanje je, ali v moji pripovedi navkljub temu bruha ogenj? Morda res, saj v take vrste pripovedih zmaji resnično bruhajo ogenj, po drugi strani pa mu eksplicitna vsebina ne pripisuje te lastnosti, niti ne ozadje, saj v dejanskosti pa tudi po našem prepričanju ne obstajajo take živali. (Prav lahko bi bilo analitično, da nekaj ni zmaj, če ne bruha ognja. Toda predpostavimo, da Scrulcha nikoli ne *imenujem* zmaj, temveč mu zgolj podelim vse standardne lastnosti, ki jih imajo zgolj zmaji, če izvzamemo bruhanje ognja.) Če Scrulch v moji pripovedi res bruha ogenj, je to zaradi medfikcijskega prenosa tega, kar je res o zmajih v drugih pripovedih.

Govoril sem o pripovedih o Sherlocku Holmesu, ki jih je napisal Conan Doyle, vendar so tudi mnogi drugi avtorji pisali pripovedi o Holmesu, kar pa ne bi bilo preveč smiselno, če ne bi bilo medfikcijskega prenosa. Gotovo je mnogo stvari v teh satelitskih pripovedih resničnih, ne zaradi eksplicitne vsebine zgodbe same in ne, ker so del ozadja, temveč zato, ker se prenašajo iz originalnih pripovedi o Holmesu izpod peresa Conana Doyla. Podobno je, če se namesto po resnici v celotni zbirki Conan Doylovih pripovedi o Holmesu sprašujemo o tem, kaj je res v pripovedi "Baskervillski pes": brez dvoma ugotovimo, da je mnogo stvari v tej pripovedi resničnih zgolj na temelju prenosa iz Conan Doylovih drugih pripovedi o Holmesu.

Nazadnje si poglejmo še prazno resnico v nemogočih fikcijah. Naj bo fikcija *nemogoča*, če in samo če ne obstaja noben svet, kjer je povedana kot znano dejstvo in ne kot izmišljija. To se lahko zgodi na dva načina: prvič, zgodba [*plot*] je nemogoča; drugič, možna zgodba implicira, da nihče ne more vedeti ali pripovedovati o zadevnih dogodkih. Če fikcija ni mogoča na drug način, potem bi pripovedovati jo kot znano dejstvo pomenilo vedeti, da je resnična, in resnično pripovedovati nekaj, kar implicira, da ni mogoče vedeti, če je resnična. To pa ni mogoče.

Po vseh treh mojih analizah je v nemogoči fikciji prav vse prazno resnično. To se zdi povsem zadovoljivo, kolikor je nemožnost fikcije očitna na prvi pogled. Na primer, ko imamo opravka s fantazijo o težavah moža, ki počne nemogoče stvari, oziroma z najslabšo vrsto nekoherentne pripovedi o potovanju v času. Ne

moremo pričakovati, da bomo obdržali netrivialen pojem resnice v očitno nemogoči fikciji. Najbrž lahko o netrivialni resnici govorimo zgolj, če se pretvarjamo (ne preveč zares), da tako kot mogoči možni svetovi obstajajo tudi nemogoči možni svetovi.

Vprašanje pa je, kaj naj storimo s fikcijo, ki ni nemogoča na prvi pogled, ampak zgolj zaradi avtorjeve površnosti. Govorili smo o resnici v pripovedih o Sherlocku Holmesu. Strogo vzeto so te pripovedi (vzete kot celota) nemogoča fikcija, kajti Conan Doyle je iz zgodbe v zgodbo nasprotoval sam sebi glede mesta Watsonove stare vojne rane. Pa vendar nočem reči, da je v zgodbah o Holmesu resnično karkoli!

Predpostavljam, da bi lahko v primeru resnice v odpustljivo nemogoči fikciji, kot so pripovedi o Holmesu, napredovali v dveh korakih. Prvič, preidite od prvotno nemogoče fikcije k več možnim popravljenim različicam, ki so najbližje izvirniku. Potem recite, da je tisto, kar je resnično v izvirniku, resnično – po eni od naših analiz neprazne resnice v fikciji – v vseh teh popravljenih različicah. Potem v pripovedih o Holmesu ne bo nič določenega res o mestu Watsonove rane in različne popravljene različice se bodo – zaradi Doylovega prestavljanja rane – med seboj razlikovale. Bo pa v pripovedih o Holmesu res vsaj to, da Watson ni bil ranjen v palec na levi nogi. Conan Doyle je rano postavil na razna mesta, vendar pa nikoli na palec na levi nogi. Torej ne bo nobena popravljena različica postavila rane na palec leve noge – to bi namreč pripoved spremenilo bolj, kot to zahteva konsistentnost.

Popravljene različice bodo tako kot izvirna fikcija povezane s pripovedovalnimi dejanji, ne bodo pa dejansko povedane – v nasprotju z izvirnikom – niti kot izmišljija niti kot znano dejstvo. Obstajajo pa svetovi, kjer so povedane kot izmišljija, in svetovi, kjer so povedane kot znano dejstvo.

Celo kadar izvirna fikcija ni povsem nemogoča, utegnejo obstajati primeri, v katerih bi bilo bolje, če ne bi pretresali resnice v izvirni fikciji, temveč resnico v vseh ustrezno popravljenih različicah. Tak primer je roman v treh delih, ki se dogaja leta 1878. V prvem delu zvemo, da je glavni junak na določen dan kosil v Glasgowu, potem pa se v tretjem delu izkaže, da se je isto popoldne pokazal v Londonu. Ta roman drugače ne trdi, da je fantazija o naglem prehodu, avtor je bil zgolj nepazljiv. Našo analizo bi sicer lahko brez praznosti aplicirali neposredno na roman, kot je napisan. Ker pa so najbližji svetovi, kjer je roman povedan kot znano dejstvo, svetovi z izrednimi sredstvi potovanja, bi tako dobljeni rezultati presenetili vsakogar – na primer našega pozabljivega avtorja –, ki se ni potrudil napraviti natančnega časovnega razporeda junakovega gibanja. Bolj prijazno bi zato bilo, če analize ne apliciramo na izvirno pripoved, temveč raje na minimalno popravljene različice, ki napravijo junakova gibanja izvedljiva z oblikami potovanja, ki so bila na razpolago leta 1878. Seveda v primeru, ko lahko popravimo časovni razpored brez večjih posegov v zgodbo. Morda to ni možno in takrat je najbrž najboljše, kar lahko storimo, da preprosto vzamemo resnico v

izvirni različici, pa naj se sliši še tako čudno.[14]

[14] Zahvaljujem se mnogim prijateljem in kolegom za koristne komentarje prejšnje različice tega članka in *American Council of Learned Societies* za raziskovalno podporo. Posebna zahvala gre Johnu G. Bennettu in Saulu Kripkeju za dragocene razprave.

Pripisi k "Resnici v fikciji"

A. Navidezno pripovedovanje, navidezno spoznavanje

Pripovedovalec (običajno, če že ne vedno) trdi, da pripoveduje resnico o stvareh, o katerih ima védenje. Dejansko pripovedovanje pripovedi konkretno razumem kot del pripovedi same oziroma, drugače rečeno, zaigrano resnico pripovedi zajamem s pretvezo resničnega pripovedovanja. Na ta način se izmaknem Kripkejevemu ugovoru, da se pripoved lahko po naključju uresniči, a je še prav tako izmišljena kot vedno. Del o Holmesovih dejanjih se namreč lahko uresniči po naključju, ne more pa se del o zgodovinskih začetkih pripovedi, ki so nam bile povedane.

Mislil sem, da je to umetni pripomoček, s katerim rešujemo tehnično težavo, toda članki Kendalla Waltona na temo fikcije so me prepričali:[15] prvič, da to sploh ni umetno, in drugič, da je pripovedovalčevo pretvarjanje, da gre za resnico in védenje, zgolj vrh ledene gore. Tu imamo še skupno igro pretvarjanja, določeno s konvencionalnimi pravili, v kateri igralci nastopajo v (vsaj) dveh vlogah. Pripovedovalci se pretvarjajo, da svojemu občinstvu podajajo zgodovinske informacije; občinstvo se pretvarja, da nekaj zve iz njihovih besed in se temu primerno odziva.

Zavedanje te širše igre pretvarjanja pripomore k razrešitvi nekaterih nejasnosti. Občinstvo lahko navidezno zve njihove zgodovine od več različnih pripovedovalcev. Pri tem navidezno počno, kar dejansko počno realni študentje zgodovine: povezujejo informacije iz več virov. Poglejmo si svetove, kjer je vse naše nakopičeno navidezno znanje o zmajih prava zgodovina. V tistih svetovih med njimi, ki so najbližji, je Scrulch ogenj bruhajoči zmaj. (Oziroma, bolje rečeno, nekateri svetovi, kjer je tako, so bližji kot katerikoli, kjer ni tako.) Ni važno, koliko o bruhanju ognja zvemo iz pravljice o Scrulchu in koliko iz drugih pripovedi iz te igre. Enako je, ko vzamemo svetove, kjer resnično zgodovino o slavnih kriminalkah zvemo deloma od Conana Doyla in Christie ter deloma iz časopisov. (Ni treba, da nam dejstvo, da zares zaupamo časopisom, prepreči njihovo uporabo v tej igri.) Prav verjetno je, da bi v najbližjem od teh svetov Holmes rešil ABC umore prej kot Poirot in bi brez magnetofonskih trakov dokazal Nixonov prestopek.

B. Nemogoče fikcije

Nekonsistentne fikcije ne smemo obravnavati neposredno, kajti potem je v njej resnično vse, brez razlike. Toda kjer je nekonsistentna fikcija, tam je tudi več konsistentnih, ki se jih da izluščiti iz nje. (Najbrž ne v prav najtežjih primerih – mislim pa, da je za te primere namenjeno, da kljubujejo našim poskusom razbiranja, kaj je res v pripovedi.) Govoril sem o konsistentnih popravkih originalne fikcije, ampak morda bo dovolj, če upoštevamo fragmente:

[15] Še posebej njegov "On Fearing Fictions", *Journal of Philosophy* 75 (1978): 5-27 in drugi tu citirani članki.

popravljamo tako, da zgolj izbrišemo določene dele, ne da bi jih s čimerkoli nadomestili.

Morda bi morali vzeti maksimalno konsistentne fragmente, ki jih dobimo, ko izbrišemo natanko toliko, kot je potrebno, da dobimo konsistentno zgodbo. Mislim pa, da bi bilo najbrž boljše upoštevati očitne delitve pripovedi na dele, četudi to pomeni, da bomo imeli manj-kot-maksimalno konsistentne fragmente. Prepričan sem, da Asimova *Konec večnosti*[16] postane nekonsistentna, če popolnoma spremenimo zasnovo dela o časovnem potovanju. Če je tako, potem bi knjiga brez zadnjih poglavij najbrž sestavljala očitno konsistenten fragment, četudi izpustimo raztresene delčke iz zadnjih poglavij, ki bi jih, kar se tiče konsistentnosti, lahko pustili notri.

Bodi temu kakorkoli, ostaja vprašanje, kaj naj potem storimo z našimi različnimi konsistentnimi fragmenti (ali popravki)? Pogledamo, seveda, kaj je v vsakem posebej resnično glede na mojo analizo neprazne resnice v fikciji (glede na najbolj ustrezno verzijo), a kaj potem?

Predlagal sem sledečo *metodo preseka*: φ je resničen v originalni fikciji, če in samo če φ je resničen v vsakem fragmentu. Sedaj bi dal prednost *metodi unije*: φ je resničen v originalni fikciji, če in samo če φ je resničen v nekem fragmentu. (Kajpak se nam ni treba odločiti enkrat za vselej. Obdržimo lahko obe metodi in razlikujemo med dvema smisloma resnice v nekonsistentni fikciji.)

Iskanje preseka je konservativna metoda. Četudi bi bila fikcija nekonsistentna, bi to, kar je v njej resnično, še vedno tvorilo konsistentno teorijo, popolnoma zaprto za implikacijo. (S tem mislim, natančneje, *klasično* implikacijo.) A zato plačamo ceno: nekaj od tega, kar je eksplicitno v fikciji, se izgubi. Sedaj se mi zdi to previsoka cena.

Vso resnico v nekonsistentni fikciji, ki jo dobimo z metodo preseka, nam daje tudi metoda unije in še mnogo več. Kar je eksplicitno, se ne bo izgubilo, saj bo predvidoma resnično v svojem lastnem fragmentu, izgubimo pa konsistenco in zaprtost za implikacijo. Recimo, da si dva fragmenta nasprotujeta: φ je resničen v enem in ne-φ v drugem. Potem sta oba – φ in ne-φ resnična v fikciji kot celoti, ni pa resnična njuna nekonsistentna konjunkcija, četudi jo skupaj implicirata. Prav tako mnoge druge stvari niso resnične v fikciji, četudi vsako od njih skupaj implicirata premisi, obe resnični v njej.

Vse to je tako kot mora biti, kajti če zanikamo, da so protislovni pari resnični v nekonsistentni fikciji, potem zanikamo njeno značilno posebnost. Potemtakem je ne smemo zapreti za implikacijo, sicer nam grozi zabrisanje razlike med tem, kaj je resnično v zgodbi in kaj ni. Ne smemo zapreti niti za najbolj očitno in nesporno vrsto implikacije: sklepanje s konjunktov na konjunkcijo. (V tem se zmotijo relevantisti, zavedeni z željo, da bi resnica v nekonsistentni fikciji navkljub vsemu bila zaprta za neko relacijo, ki vsaj navidezno nosi ime implikacije.) V pripovedih o Holmesu je res, da je bil Watson ranjen v ramo, res

[16] Isaac Asimov, *The End of Eternity* (New York: Fawcett, 1955).

je tudi, da je bil ranjen v nogo, nikakor pa ni res, da je bil ranjen tako v ramo kot v nogo, saj je imel – navkljub nedoslednostim o legi – samo *eno* rano.[17]

C. Fikcija v službi resnice

Nekateri cenijo fikcijo zlasti kot sredstvo za odkritje ali za sporočanje resnice. "Resnica v fikciji" nima ničesar povedati o fikciji kot sredstvu za dosego resnice, vendar pa utegneta biti temi dejansko povezani.

Najenostavneje – morda obstaja med avtorjem in njegovimi bralci sporazum, da se to, kar je res v avtorjevi fikciji – vsaj kar se tiče glavnih točk, če že ne v podrobnostih – naj ne bi razlikovalo od tega, kar ima sam avtor za resnično. (Takšen sporazum se, seveda, lahko razširi tudi na podrobnosti. Predstavljajte si škandalozno politično razkritje, ki ga je napisal poznavalec, v katerem nastopajo liki, imenovani "Nicksen", "Hague", "Wagoner", "Bondsman" ...) Občinstvo potem lahko – če ve, da je avtor dobro informiran – zve resnico tako, da ugotovi, kaj je res v njegovih fikcijah. Razen tega bi avtor lahko odkril neko resnico, medtem ko poskuša izpolniti svoj del pogodbe. – Brez dvoma to ni ravno tisto, kar imajo ljudje v mislih, ko govorijo o kognitivni vrednosti literature! Poiščimo jim torej nekaj, kar bo nekoliko bolj njim primerno.

Fikcijo lahko uporabljamo kot sredstvo za odkritje modalne resnice. Zdi se mi zelo težko povedati, ali je možno, da obstaja nekaj takega kot dostojanstven berač. Če je možno, potem bi to lahko dokazala pripoved: avtor pripovedi, v kateri je res, da obstaja dostojanstven berač, bi tako odkril kot pokazal, da zares obstaja takšna možnost. Igralec ali slikar bi lahko dosegla isto. Tu fikcija služi istemu namenu kot primer v filozofiji. Seveda pa ne bo uspešna, če ne bo pripoved o dostojanstvenem beraču natančneje izdelana kot naši vsakdanji primeri. Obratno pa je filozofski primer zgolj jedrnat košček fikcije.

Bolj pomembno pa je, da nam fikcija lahko posreduje kontingentne resnice o tem svetu. Gotovo ne more nadomestiti nefikcijske evidence, vendar pa včasih ni težava v pomanjkanju evidence. Tisti, ki že nekaj časa živimo na tem svetu, imamo ogromno evidence, pa se iz nje morda nismo naučili toliko, kot bi se lahko. Ta evidenca se namreč navezuje na določeno propozicijo. Samo če to formuliramo, bo takoj očitno, da imamo zanjo dobro evidenco; če pa je ne, je še naprej ne bomo poznali. V tej točki si lahko pomagamo s fikcijo. Če imamo fikcijo, ki je taka, da je v njej ta propozicija očitno resnična, potem nas to napeljuje k vprašanju: in ali je ta resnična tudi *simpliciter*? In včasih, ko imamo veliko neupoštevane evidence, zastaviti vprašanje pomeni že vedeti odgovor. Takrat avtor fikcije odkrije nekaj in da svojim bralcem sredstvo, da to tudi sami odkrijejo.

Včasih je spoznana propozicija taka, da jo – potem, ko jo enkrat imamo v mislih

[17] Metodo unije zasledimo že v Stanislav Jaśkowski, "Propositional Calculus for Contradictory Deductive Systems", *Studia Logica* 24 (1969): 143-57 in se spet pojavlja v številnih nedavnih diskusijah o tem, kako naj toleriramo nekonsistenco. Glej moj članek "Logic for Equivocators", *Noûs* 16 (1982): 431-441 in v tam citiranih tekstih.

– lahko izrazimo brez sklicevanja na fikcijo, ki nas je nanjo opozorila. V splošnem pa ni tako. Včasih je sklicevanje na fikcijo edini način, ki ga – v praksi, če že ne načeloma – imamo za to, da izrazimo resnice, na katere nas je opozorila. *Schlemiel* je nekdo, tak, da je to, kar je res o njem, presenetljivo podobno temu, kar je res v določeni fikciji za določeno osebo po imenu Schlemiel.[*] Beseda "schlemiel" je začasno ali stalno nepogrešljiva v podajanju različnih resnic; in sicer najprej za tiste, ki zgodbo poznajo, in potem za one (kot zame), ki je ne poznajo.

Na ta način lahko fikcija res služi resnici, vendar moramo biti pri tem pazljivi, saj lahko širi tudi zmoto. (1) Ne glede na obstoječ dogovor, pa lahko to, kar je resnica v avtorjevi fikciji, ni resnično, bodisi ker se avtor moti bodisi ker hoče zavajati one, ki se zanašajo na dozdevni dogovor. (2) Po metodi unije so lahko številne stvari skupaj resnične v fikciji, vendar pa dejansko niso somožne. V tem primeru nas lahko fikcija prepriča o modalni neresnici in nas privede do tega, da smo prepričani o možnosti, ki v resnici ne obstaja. (3) Če imamo na zalogi veliko zavajajoče evidence, potem lahko ravno tako obstajajo tudi neresnice, ki jih je treba zgolj izreči, da bi bili o njih prepričani.

D. Uganka o lažnem živinorejcu [*the flash stockman*]

Pevec poje tole pesem.

> Sem živinorejec po poklicu in pravijo mi Grdi Dave.
> Star sem že in siv in enook.
> Dober sem v ogradi, seveda, toda posadite me na konja
> in šel bom tja, kamor si številni mladci ne bi drznili.

Bahanje postaja vedno bolj čezmerno: jahanje, tleskanje z bičem, žigosanje, striženje ovac ...

> Po pravici povedano, sem najboljši v vsaki prekleti stvari.

To je očitno fikcija. Kaj je v njej resnično?

Odgovor bi moral biti, da v fikciji živinorejec Grdi Dave pripoveduje kup bahaških laži.[18] Ta odgovor zares dobimo, če vzamemo najbližje svetove, kjer pripovedovalec dejansko počne to, za kar se tu pretvarja, da počne. To pa zato, ker je to eden izmed izjemnih primerov, na kratko zajetih v 7. opombi, v katerem se pripovedovalec ne pretvarja, da govori resnico o stvareh, o katerih ima védenje. Pevec se namreč pretvarja, da je Grdi Dave, ki pripoveduje bahaške laži.

Tu imamo fikcijo v fikciji: laži Grdega Davea so same po sebi fikcija in njegovo bahanje je pretvarjajoče se pripovedovanje resnice. V fikciji znotraj fikcije je zares najboljši v vsem, v zunanji fikciji pa ni, temveč zgolj trdi, da je. Ta ponovitev sama po sebi ni problematična.

---

[*] Schlemiel je junak otroških zgodb v Singerjevi knjigi pripovedk. (Isaac Singer, *Schlemiel Went to Warsaw, and Other Stories* (1968).) – op. p.

[18] Ali, vsaj, ni res v fikciji, da pripoveduje resnico. Že to zadošča za moj tukajšnji namen, vendar pa je enostavneje in dovolj verodostojno, če vztrajamo pri močnejšem odgovoru.

Obstaja pa resen bližnji problem, za katerega ne poznam rešitve. Zakaj se ponovitev ne sesede? Ko se pevec pretvarja, da je Grdi Dave, ki se pretvarja, da pripoveduje resnico o sebi – kako se to razlikuje od pretvarjanja, da je Grdi Dave, ki *zares* pripoveduje resnico o sebi? Mora biti prvo in ne drugo, kajti drugače bi morali skleniti, da ni notranje fikcije in da je tisto, kar je res v zunanji fikciji – sedaj edini fikciji – to, da je Grdi Dave najboljši v vsem in da nam to tudi tako pripoveduje. S tem pa bi popolnoma zgrešili smisel. Zatorej moramo razlikovati med pretvarjati se, da se pretvarjamo, in resničnim pretvarjanjem. Intuitivno se zdi, da lahko naredimo to razliko, toda kako naj jo analiziramo?